

Ryssarna är den största slaviskspråkiga folkgruppen på över 142 miljoner människor.

Aven publicerad i
globalarkivet.se

*Uppståndelsekyrkan i Sankt Petersburg kallas också "Kyrkan på blodet". Alexander II mördades här 1881 och kyrkan byggdes till hans ära.
Foto: Henrik Persson*

RYSSARNA

och vi

Sverige och Ryssland har en lång relation som går tillbaka i ett dimmigt förflutet. Det kan till exempel vara så att Roslagen har gett upphov till namnet Ryssland. Det ska ha gått till så här:

Vikingar från Roslagen tog under 800-talet e.Kr. upp skatt bland finska och slaviska folkgrupper. Men de drevs tillbaka över Östersjön. Deras frånvaro skapade dock ett maktvakuum och de inbjöds att komma tillbaka. En vikingahövding, Rurik, installerades i Novgorod. Området blev känt som "Russkaya Zemlya", "Rusernas Land".

Denna skapelsemyt är idag nog mer omhuldad av ryska och ukrainska historiker än av svenska. Frågan har ställts om vikingar verkligen kunnat etablera en stat i Ryssland, särskilt med tanke på att de inte hade någon egen. Det påpekar två finska rysslandskännare, Kari Ketola och Timo Vihavainen, i den nyutkomna boken "Changing Russia?". Andra ifrågasättanden har gjorts om Novgorodvikingarnas ursprung, att de kan ha varit slaver från södra östersjöområdet.

Landet som växte fram kallades för Kievusernas, eftersom Kiev var den största staden. Landets maktcentrum låg emellertid i Novgorod. Det handlar om en inlandsstat som hela tiden angreps österifrån av hästburna

nomader.

Att strider och kontakter även med människor från Uppland pågick under århundradena framåt finns det materiella belägg för. Ett sådant är den västra ingångsporten i brons i S:ta Sofiakatedralen i Stora Novgorod. Den anses vara tillverkad i Magdeburg 1156. Den togs som byte, enligt uppgift av novgorodbor, från Sigtuna år 1187. Arkeologerna har också påträffat mycket gamla gravar i Sigtuna där i stort sett allt personen haft på sig härhört från Ryssland.

Ryskt kulturflöde

Ryska är officiellt språk i Ryssland och en rad minoritetsspråk finns också, däribland turkiska och finsk-ugriska språk. Själv läste jag ryska som C-språk på gymnasiet. I ryskundervisningen användes den utmärkta läroboken "Slovo za slovom" (Ord för ord) med teckningar av Björn Berg. Författare var Elena Filatova och Sven Wahlström. I boken fick vi elever möta några anställda på den stora fabriken "Elektrosil" i Leningrad (som staden då ännu hette): Arbetaren Ivan Beljajev och ingenjören Chromov till exempel. Jag tror för övrigt det var den enda lärobok på gymnasiet där det förekom några arbetare.

Det här var på 70-talet då det fortfarande ibland fanns positiv uppmärksamhet gentemot ryssar i svenska medier. Kanske en rest av Chrusjtjovs tövaderspolitik efter Stalin? Alla

mindest rymdfararen Jurij Gagarin. Hockeyspelare som Konovalenkov, Sjubin och Charlamov var kända namn i Sverige, de hade ju mött och spelat mot Sven Tumba och Honken Holmqvist i TV-sänd ishockey.

Det fanns språkkurser i ryska på radio, ryska barnprogram och rysk tecknad film på TV. Sovjetryska filmer som "Stilla flyter Don" och andra sändes ibland.

Det här kulturflödet är idag nästan helt borta. Ryssland – ett jätteland i vår närhet – och dess historia är något ganska okänt bland svenska ungdomar idag.

Resa i Sovjetunionen

I slutet på 1970-talet gjorde jag tillsammans med två goda vänner en egen lång tågresan genom delar av den dåvarande Sovjetunionen. Vi besökte Moskva, Rostov vid Don nära gränsen till Ukraina, och Baku i Azerbaidzjan. Det var en het sommar i juli. I de flesta livsmedelsaffärer var utbudet oerhört magert. Vissa var helt tomma. I Moskva fanns små tankbilar med ordet "Kvass" i kyrilliska bokstäver på. Kvass är en svalkande och syrlig ölliknande dryck som görs av rågröd eller rågmjöl som fått jäsa i vatten. Mycket populär i Ryssland och Baltikum, den påminner om svensk svagdricka.

Vid Röda Torget gick en strid ström av besökare till Lenin-mausoleet. Många såg ut att vara från Centralasien, de hade mörka kostymer,

S:t Petersburg påsken 2015, nära Vinterpalatset. Foto: Henrik Persson

Fabriken "Elektroapparat" – från Sovjettiden. Foto: Ola Persson

*Ryssarna vill inte ha krig.
De har helt andra problem.
Foto: Ola Persson*

Fakta om Ryssland

- Nära 80 procent av befolkningen är ryssar. Övriga är ukrainare, vitryssar, mordviner, tatarer, tjuvasjer, basjkirer, sibiriska ursprungsfolk, samer på Kolahalvön och många andra.
 - Namn: Rossijskaja Federatsija (Rossija)/ Ryska Federationen (Ryssland)
 - Huvudstad: Moskva, med över 10 miljoner invånare.
 - Statsskick: republik, förbundsstat.
- Källor: Landguiden, SO-rummet, Wikipedia

uzbekiska mössor och Leninmärken i rött och guld.

Efter en lång tågresa söderut från Moskva över stora slätter nådde vi alltså Rostov. Staden blev i stort sett förstörd av nazitrupperna under andra världskriget. Vid vårt besök var det bara lite över 30 år sedan som det här skett. När vi satt och pratade med några medelålders rostoviter fick en av mina reskamrater känna på en mans underben. Det var av plåt. "Ockupationen, kriget..." sa någon. Rostov förstördes så grundligt av Hitlers armé att staden först 1960 kom upp till 1924 års nivå.

I Baku såg vi människor med Stalinbilder i både sina skoputsningslådor och i tankbilsfönster. En man hade Marx, Engels, Lenin och Stalin tatuerade över bröstet. Men på en restaurang hördes redan "Money, money..." med Abba.

Matbrist här och var

Samtidigt hade Sovjet redan på den tiden utmålats som ett hot. Den bilden hade ju bekräffats av inmarschen i Tjeckoslovakien 1968, liksom senare vid Brezjnevs anfall på Afghanistan 1979. Det senare skulle komma att kosta över en miljon afghaners och tusentals unga ryska pojks liv.

Sedan kom Gorbatsjov. Hans period är nog en nyckel för att förstå dagens Ryssland. Vid hans styre under slutet på 1980- och början på 1990-talet inleddes upplösningen av Sovjetunionen och Berlinmuren föll. Övergången till den nya ordningen blev smärtsam både för ryssar och andra folk i f d Sovjetunionen. Det blev till och med matbrist här och var.

Och det gällde hela jätteriket med namnet Ryssland. Tjuktjerna är ett renskötande sibiriskt ursprungsfolk på Tjuktjerhalvön längst bort i Sibirien. En tjuktjer, Alexander Omrypkir, deltog på en konferens Fjärde Världen ordnade i Stockholm i slutet på 1990-talet. Han konstaterade: "Vi klarar inte kapitalismen. Övergången från renkolchoser till fristående renföretag har lett till stora problem."

Saknade glasnost, öppenhetsskampanjen – av Gorbatsjov själv initierad och livligt försvarad i hans självbiografi "Som jag minns det" – ett folkligt stöd? Något som tyder på motsatsen är att kuppen mot honom 1991

inte lyckades på grund av de folkliga protester som därvid uppstod.

Gorbatsjov har i Rysslands interna historiedebatt svårt att få gehör för att hans perestrojka, nydaning, var riktig att genomföra. Istället är för-rädarstämpeln satt på honom. Det kan ju förklara varför den nu snart 85-åriga Michail Gorbatsjov spelar en så undanskymd roll i Putins Ryssland av idag.

Rysskräck och fantasibilder

På Wikipedia läser jag en hel del fakta om Ryssland och rysk historia. I ett nummer av tidskriften Populär Historia från i somras påvisas också att sedan 1700- och 1800-talen finns vad som kan beskrivas som en "rysskräck" i Sverige. Kanske är den inte helt ogrundad. En delförklaring är nog att år 1719 anfölls och brändes stora delar av bebyggelsen i Stockholms skärgård. Ett misslyckat ryskt anfall drabbade även Gävle. Brännandet och plundrandet sköttes av soldater från ryska stridsskepp och galärer. Se boken "Skärgårdskriget" av Erik Jonsson.

Den ryska flottan härjade längs svenska ostkusten 1719 för att tvinga den svenska regeringen till eftergifter i fredsförhandlingar som pågick på Åland. Vid en svensk motoffensiv blev Åland skådeplats för ett slag i Föglöfjärden den 27 juli 1720. Fredsförhandlingarna hade nu flyttats från Åland och freden slöts slutligen 1721 i Nystad.

Men i Populär Historia påpekas att Sverige, inte minst under Karl XII, gjort mycket mer storskaliga anfall på Ryssland än de senare ryska skärgårdsangreppen utgör. Kanske bör vi även därför hellre glömma det förflutna och i stället försöka betona kulturutbyte och fredlig samverkan med Ryssland och försöka kyla ner temperaturen i en just nu ganska överhettad östersjöregion.

Det kanske mera är bilderna av varandra som krockar än verkligheten. Det är i högsta grad en kulturkrock vi ser, när vi läser de svenska kvällstidningarnas braskande rubriker om "Putins nya hot".

När jag läser sådant kommer jag att tänka på socialantropologen Tova Höjdestrands forskning om bostadslösa i St Petersburg. Och en nyligen sänd dansk film på TV om

människor som lever på en soptipp utanför Moskva. I bägge dessa fall visas tydligt hur utsatt och under isen vissa delar av Rysslands befolkning är. Helhetsbilden är inte heller bra. Medellivslängden bland ryska män är 66 år.

På ett ABF-föredrag hör jag Sven Hirdman, mångårig svensk Moskva-ambassadör, konstatera:

”Ryssarna vill inte ha krig. De har varit med om två världskrig. Plus Afghanistan. I varje familj finns personer som dog i andra världskriget. Ryssarna har idag helt andra problem att tänka på. Inte minst bland äldre människor, pensionärer, finns stora grupper som är skeptiska till en del av Putins politik”.

Hirdman konstaterade samtidigt att för de politiska strategierna i den styrande gruppen i Ryssland blir vi omedelbart ett fiendeland om vi går med i Nato.

Krim, Tjetjenien, Ukraina

I Ukraina finns en stor rysk minoritet på över 8 miljoner människor. Världssamfundet och Ukraina har, för att uttrycka det mildt, inte löst relationen till denna ryska minoritet på ett bra sätt – i Donbass och andra områden. Lika illa är det med Putins annektering av Krim. Den utgör ett folkrättsbrott och tillgodosåg inte krimtatarernas vilja att fortsätta tillhöra Ukraina.

Längre tillbaka ser vi en storrysk maktpolitik, till exempel i Tjetjenien vars huvudstad Groznyj sköts sönder av ryska trupper. Rebelledaren Dzjochar Dudajev dödades i stället för att förhandlingar inleddes.

Det många inte inser här i Väst är att föreställningen om länder söder om Ryssland som ”fiender” – är den verkligt starka i Ryssland. En rädsla för USA och Väst finns nog också – men däremot ingår svenskar och andra folk i östersjöregionen idag inte i den här starka fiendebilden hos ryssarna.

De ryska bombningarna av Syrien har av en del hälsats som handlingskraft mot IS. I förlängningen kan konsekvenserna tyvärr bli katastrofala – precis som det amerikanska angreppet på Irak blev katastrofalt. Ryssar i Ryssland och i hela världen

kan komma att utsättas för hämndaktioner. I nuläget är det ännu lite oklart om flygkraschen med över 200 civila ryssar i Egypten orsakades av en insmugglad IS-bomb. Kommer vi att få se fasansfulla IS-attacker i Ryssland liknande den som när detta skrivs just ägt rum i Paris, med över 120 döda civila?

Återbesök i Ryssland 2015

Nytt Rysslandsbesök, men nu är Sovjetunionen borta. När vi efter över 15 timmars båtfärd från Helsingfors anländer till St Petersburg under påsken, blir väntan ganska lång i passkontrollens gård lokaler.

Kontrollanterna, de flesta är kvinnor, har samma grå militäruniformer som jag minns från sovjettiden. Men numera är genomgång på en datorskärm som gäller, samtidigt som det blåddras i passet. En ung ryska har med sig en pojkvän från USA. Det föranleder långdragna blåddringar på skärmen av två kontrollanter. De hämtar en manlig överordnad också. Den unge amerikanen, blir efter en stund smått irriterad över den extra uppmärksamheten. ”Ja, jag har odlat skägg sedan sist. Och?”. Kontrollanterna skrattar, och han får passera till sist.

Jag och min bror möter ett lite aprilblåsigtt i St Petersburg längst in i Finska viken – men vilken stad!

4,6 miljoner invånare, 140 museer, Eremitaget, Vinterpalatset, floden Neva, Nevskij Prospekt, restauranger, bokhandlar, folkliv. Och titta, en fabrik, inte med namnet ”Elektrosil”, men väl ”Elektroapparat”.

St Petersburg är en ung stad jämfört med Stockholm, grundad för bara 300 år sedan. Innan dess låg här i ett träsk den lilla staden Nyen, där invånarna ska ha varit ryssar, finländare och – svenskar.

Vi besöker en georgisk restaurang som det finns flera av i staden. Det finns också en massa trevliga kaféer i St Petersburg. Café Rasputin (med bilder på Rasputin och tsarfamiljen på väggen) nära Vinterpalatset kan rekommenderas.

Hemkommen möts jag av ”Hotet från Ryssland” som förstanyhet i Rapport. Som vanligt en rätt vag beskrivning i TV, förutom exemplet Krim, på hur det hotet egentligen skulle se ut.

Det finns åtskilligt kvar i St Petersburgs gatubild som påminner om gångna tider. Och husen har en mer mänsklig höjd. Det har en orsak: Invånarna i staden har motsatt sig myndigheternas och Gazproms försök att bygga jättehöghus, vilket har haft en viss effekt. Därför framträder också de många vackra, i klassisk italiensk stil resta, Petersburg-byggnaderna mer tydligt. I Stockholm tas uppenbarligen sällan sådana hänsyn numera.

Henrik Persson

Mer läsning:

- Christer Bergström: ”Sovjets Röda Armé besegrade nazismen”, *Offensiv*, 6/5, 2015.
- Tova Höjdestrand: ”Vi är i alla fall människor! Att hålla huvudet högt som hemlös i Ryssland”. I *Moderna Människor* (red) Christina, Kerstin Sundman, 2002. Avhandling 2005: ”Needed by Nobody”.
- Magnus Västerbro: ”Den svenska rysskräcken”. *Populär Historia* nr 7/2014

Artikelförfattaren i St Petersburg. Foto: Ola Persson